Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 8

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo‘ jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko‘ rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 625 sahifa.
E’lon qilishga 2024-yil 7-avgustda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Karimov Norboy G‘aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay’ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, “Nobel” mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a’zosi, Turkiya – O‘zbekiston do‘stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vaziri o‘rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O‘zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G‘afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta’lim muassasalari va markazlar bo‘yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro “Nordik” universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo‘ja o‘g‘li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O‘zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig‘i o‘rinbosari
Ochilov Farxod, O‘zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig‘i
Eshtayev Alisher Abdug‘aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) “El-yurt umidi” jamg‘armasi ijrochi direktori o‘rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o‘g‘li, t.f.f.d.(,PhD) TAQU katta o‘qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., “LUKOIL-Energoservis” Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o‘g‘li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish 16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Zaynutdinova Umida Djalolovna

Mehnat resurslarini samarali boshqarish orqali ish bilan bandlikni ta'minlash 20
Shakarov Zafar Gafforovich

Трансформация человеческого капитала в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта в банковскую экосистему 24
С.С. Исмаилов

"Kreativ iqtisodiyot" va "kreativ industriya": mohiyati, nazariy jihatlarining tahlili 32
Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich

Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari 37
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li

Don mahsulotlari tarmog'ida mavjud kamchiliklar va ularning yechimlari 41
Sh.B. Donayev

Eksportni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir 45
Xursandov Komiljon Maxmatkulovich

Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha soliq ma'muriyatchiligini tashkil etish 49
Idirisov Alisher Otajonovich

Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning konseptual jihatlari 53
Sultanov Maxmud Axmedovich

Poverty in developing countries: new problems and solutions 57
Amirdjanova Sitora Sunnat kizi

Факторы, влияющие на успешное функционирование скандинавской модели развития экономики 61
Вохидова Мехри Хасановна

Анализ зарубежного опыта методологии оценки финансового потенциала развитых стран 69
Буранова Лола Вахобовна

Mamlakatimizda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning zarurligi 78
Babamatov Tolib Xakimovich

Davlat-xususiy sheriklik loyihalarining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari 83
S.A.Karabayev

O'zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish yo'llari 90
Yusupov Aziz Shuxratovich

Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi 95
Gulbayeva Feruza Islamovna

Oliy ta'lim muassasalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri 102
Sherov Alisher Bakberganovich

Maxsus kiyimlar tikishda foydalaniladigan gazlamalar tahlili 107
Sayidova Maftuna Hamroqul qizi

O'zbekistonda elektron bank xizmatlarini o'zgartirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish 111
Umarova Malika Baxtiyarovna

Оценка влияния налоговой системы на финансовое состояние организаций 116
Умида Юлдашева

Теоретическое обоснование интернет-маркетинга в социальных сетях 120
Арипходжаев Саидамир Фузулиддинович

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Sport tashkilotining marketing strategiyasini ishlab chiqish ... 127
Ismoilov Sherzod Dilshodovich

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda klaster tizimini joriy qilish jarayonlari ... 132
Ziyadullayev G'ayrat Umidulla o'g'li

Hududlar soliq salohiyatini oshirishda soliq risklarini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari ... 138
Sharipov Narzullo G'ulomovich

O'zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi ... 144
Shadieva Madina Djaloliddin qizi

Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes subyektlarining rivojlanish tendensiyalari ... 148
Jumanazarova Z.K.

Xalqaro savdoning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri ... 154
Rashidov Bekzod Ulug'bek o'g'li, Isayev Laziz Baxtiyorovich

Oliygohlarni optimallashtirishda sinergiya samarasiga erishish yo'llari ... 158
Adizov Sanjar Rashidovich

Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligini ta'minlash asosida aholi kambag'allik darajasini qisqartirish ... 165
Xoliyorov Murod Qahramon o'g'li, Xoliyorova Shoxista Qahramon qizi

Концептуальная основа маркетинга в социальных сетях в туризме ... 174
Касимова Зилола Гуламиддиновна

O'zbekistonda don mahsulotlari klasterlarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini rivojlantrish ... 182
Alimov G'ayratjon Abduraxmon o'g'li

Актуальные проблемы и пути решения приватизации государственного имущества в узбекистане ... 186
Шахзод Сайдуллаев

Ttijorat bank daromadlaridagi risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish ... 192
Ahmedov Komron Muhammadaliyevich

Sanoat korxonalarini iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar tahlili ... 196
Quyjanov Xurshid Abdullayevich

Tashkilotning moliyaviy natijalarini hisobga olishda auditni takomillashtirish masalalari ... 200
Bakayev Xurshid Maxmudovich

Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasi o'rni va ahamiyati ... 206
Normurzayev Umid Xolmurzayevich

Анализ международного опыта в сфере тепличного овощеводства ... 214
Нурутдинова Зухра Алишеровна

Hududda turizm xizmatlarini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribalarining mohiyati ... 220
Madaminova Sanobar Askarovna

Hududning iqtisodiy o'sishini "yashil" iqtisodiyot asosida shakllantirishning nazariy asoslari ... 226
Shomirzayev Abdug'affor Abdujabbor o'g'li

Davlat tibbiy sug'urta jamg'armasi faoliyati tahlili ... 230
Umurzakova Mo'tabarxon Nodir qizi

Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish ... 234
Uzakova Umida Ruziyevna

O'zbekisonda turistik majmualarni boshqarishning zamonaviy konsepsiyalari va yondashuvlarining metodologik jihatlari ... 241
Xomidov Qaxxorali Qurbonali o'g'li

Aktiv va reaktiv quvvatlari tushunchasi va ularni soliqqa tortishdagi mavjud muammolar ... 247
Boykabilov Bahodir Mustafayevich

Kichik sanoat zonalari korxona va mahsulotlar raqobatbardoshligini baholashga uslubiy yondashuv 251
Ozoda Batirovna Sakiyeva

Investitsion jozibadorlikni baholashning uslubiy jihatlari 255
N.N.Zikrillayev

Hududlarda turizm tarmoqlari infratuzilmasi va uni rivojlantirishni boshqarishning metodologik jihatlari 263
Saidova Dilfuza Abdufattohovna

The connection of legal protection of geographical indications and state's economic growth 268
Almosova Shahnoza Sobirovna

Kichik biznesning integratsiyalashuv mexanizmlarini shakllantirish 273
Israilov Rustam Ibragimovich

Aksiyadorlik jamiyatlarida biznes jarayonlarni samarali boshqarishning nazariy asoslari va oʻziga xos xususiyatlari 277
D.D. Suvanova

Оптимизация маркетинговой деятельности вузов узбекистана для привлечения абитуриентов 283
Шамшиева Наргизахон Носирхужа кизи

Davlat budjetidan aholini uy-joy bilan taʼminlashning oʻziga xos xususiyatlari 290
Xannarov Komiljon Karimovich

Tijorat banklarida transformatsiyalashuv jarayonlarining tahlili 296
Yoqubov Murodjon Valibekovich

Роль инновационных инфраструктур в обеспечении конкурентоспособности промышленных предприятий 302
Каримов Хожакбар Махамаджон угли

Oʻzbekiston qishloq xoʻjaligida Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asos solinishi 306
Abdulla Abduqodirov

Kichik biznes korxonalari ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilish yoʻllari 312
Nasrullayev Feruz Furqatovich

Ijtimoiy-iqtisodiy adolat – barqaror rivojlanish kafolati 318
Alimov Nasimjon Hoshimovich

"Istiqlol" memhonxonasi reklama faoliyati tahlili 322
Musayeva Shoira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna

Toʻgʻridan toʻgʻri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda asosiy belgilovchi omillar 328
Xaydarov Xurshidbek Latipjonovich

Enhancing Industrial Efficiency through Integrative Sustainability Approaches 334
Kholmukhamedova Feruza

Современные способы получения нефтяных битумов 338
Юлдашев Норбек Худайназарович, Махмудов Мухтор Жамолович, Комолов Руслан Илхомбекович

Oʻzbekistonda agrobiznes orqali hududlarni rivojlantirish masalalari 342
Islomov Jamshed Davronovich

Зарубежный опыт трансформации железнодорожной транспортной системы 347
Саримсакова Малохат Хикматуллаевна

Sogʻliqni saqlash sohasida davlat xususiy sherikligini tashkil etishning mintaqaviy xususiyatlari 351
Qurbanov Jumanazar Omonovich

Savdo korxonalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda hisob siyosatini shakllantirish 354
Uzakov Utkir Abdusattarovich

Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi 357
Gulbayeva Feruza Islamovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Ta'lim muassasalarida namunaviy shtat, jadvallarni tuzish tartiblarini takomillashtirish 364
Ortiqov Xamroqul Abdumajidovich, Boliyev Bahromjon Rustam o'g'li

Mamlakatimizda turizm sohasini istiqbolda rivojlantirishga ta'sir etuvchi ekzogen omillar tahlili 369
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining masofaviy va boshqa xizmatlar bozorida raqobatni rivojlantirish masalalari 378
Ortiqov Oybek Abdullayevich

Transport infratuzilmasining xususiyatlari 390
Shodmonbekova Nodira Kamoljon qizi

Asosiy vositalarni xalqaro standartlar asosida hisobga olish tartibi 394
Shermamatov Sirojiddin Xaydarovich

Logistika jarayonlarida raqamli yechimlar 399
Yarashova Vasila Kamalovna, Allabergenov Sherzod Maksudbayevich

To'g'ridan to'g'ri sug'urta qilish operatsiyalari bo'yicha daromadlarning hisobini takomillashtirish 403
Abdusaidov S.J.

Venchur kapitali: kelib chiqish tarixi va ilg'or horijiy tajribalar 409
Do'stov Firuz Ilxomovich

Анализ статистического исследования рынка паломнического туризма в республике узбекистан 414
Мустаева Шохида Саъдуллаевна

Структурно-функциональный анализ гастрономического туризма в республике узбекистан 420
Салиева Екатерина Сергеевна

Вопросы привлечения внешнего финансирования металлургических предприятий в узбекистане 427
Татьяна Будей

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanishning afzalliklari 431
Khusanov Nodirbek Djumanazarovich

Innovatsion g'oyalar va yangi ilmiy ishlanmalar asosida innovatsion mahsulotlar yaratishning boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish yo'llari 437
Daliyev Xusan Xojakbarovich

Macroeconomic factors in the development of the banking performance 442
Mamadiyorova Madina Nuriddin kizi, Dr.Susanti Kurniawati, X.S.Umarov

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi 449
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li

Ecological sustainability and trade: economic and environmental implications of uzbekistan's accession to the WTO 453
Mironshokh Sattarov, Denny Andriana, Sirojiddin Yangiboyev

Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishni o'ziga xos tendensiyalari 458
Dustmurodov Orifjon Ismatilloyevich

Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning ilmiy – nazariy asoslari 468
Davletov Po'lat Torabayevich

Ekoshahar tashkil etishda "yashil" belbog' hamda "yashil" makonning o'rni 476
Karimova Muqaddas Zabixullayevna

Необходимость изучения механизма управления социально-трудовыми отношениями при переходе республики узбекистан на "зеленую" экономику 479
Раматов Зафарбек Жуманиязович

Klasterlarning rivojlanish tarixi, ularning o‘ziga xos xususiyatlari va raqobatbardoshlikdagi o‘rni 482
Sherkulov Shohruh Erkin o‘g‘li

Soliqlarni raqamlashtirish: QQS ning muammo va istiqbollari 486
Abdulxayeva Shahnoza Muxammadiyevna

Dehqon va tomorqa xo‘jaliklarida sug‘oriladigan yerlarning unumdorligini oshirish yo‘llari 492
Xo‘jageldiev Chorshanbi Pardayevich

Topical issues of analytical support for financial resources management of business entities in modern conditions 498
Jiyanova Nargiza Esanboyevna

Исследование цифровой валюты центрального банка как новой формы денег 506
Якубова Шамшинур Шухратовна

Структуризация прибыли предприятия, факторы формирования и выявление резервов её повышения 513
Гафурова Азизахон Фатиховна

Xorijiy mamlakatlarda oilaviy migratsiya masalalari 517
Kadirova Zulayho Abduhalimovna, Gaziyeva Sulxiya Saidmashrafovna

Ta’limda innovatsion tadbirkorlikning tarixiy rivojlanishini asosiy bosqichlari 522
Madaminova Xusnidaxon Shuxratovna

Integratsiya jarayonida bog‘dorchilikda klasterlarni barpo qilishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar va tarkibiy o‘zgarishlarga ta’siri 526
Ergashov Ulug‘bek Zoxidjonovich

Banklarning moliyaviy xavfsizligi va uning iqtisodiy xavfsizlikka ta’siri 532
Mamatov Mamajan Axmadjonovich

Qishloq xo‘jaligida pillachilik biznesini rivojlantirish istiqbollarini belgilash jarayonini ekonometrik modellashtirish 535
Turgunov Odilbek Maripovich

Zamonaviy pul-kredit siyosatining iqtisodiy o‘sishni ta’minlashdagi rolini baholash 542
Mamanazarov Abdusamat Abdusaitovich

The unique characteristics of governance systems in various countries: a comparative analysis 549
Bozorboev Otamurod Nurmuxammat ugli, Denny Andriana, Usmanov Bunyod

GREEN ECONOMY AND GREEN CHEMISTRY: principles, priorities, advantages and it’s impact to the future 553
Fozilova Firangiza Komilovna, Zokirova Ferangiz Zafarovna

Kichik biznesda yoshlar tadbirkorligini shakllantirish va rivojlantirishning mohiyati va ahamiyati 557
Karimova Mavjuda Boxodirovna

Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy mamlakatlarning ilg‘or tajribalari va ulardan foydalanish yo‘llari 562
Zaynutdinov Bunyodjon Odiljon o‘g‘li

Temir yo‘l transportida yuk tashish samaradorligining iqtisodiy negizi tushunchasi va xususiyati 568
Shukurova Sultana Saidsultanovna

Tashqi savdo va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarining hozirgi holati va tendensiyasi 572
Hayitova Nigora Ilxomovna

Mamlakat tashqi qarzini boshqarishning samarali yo‘llari 576
Choriyev Fazliddin Ishkuvatovich

A comparative analysis of investment risk management in the non-profit sector 583
Rakhimov Shoxrux Abduqaxxor O‘g‘li, Muhamad Arief Ramdhany

Роль налога на доходы физических лиц в формировании бюджета узбекистана 587
Наврузова Фарогатхон

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Принцип работы электронных денег в форме электронных кошельков в банковском секторе 592
Ширинова Шохсанам Собир кизи

Дальнейшее повышение эффективности деятельности постов удаленного электронного декларирования путем преобразования их структуры и алгоритма взаимодействия 598
Вахидова Феруза Алимовна

Ishbilarmonlik muhitining mohiyati hamda uni baholashning zamonaviy usullari tahlili........ 603
Majidov Faxriddin Abdurazzzok o‘g‘li

Davlat moliyaviy siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati 609
Jabborova Dilafruz Sodiq qizi

Mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishida kichik biznes subyektlari faoliyatining ahamiyati 614
Ismoilov Narimonjon No‘monjon o‘g‘li

Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashning o‘ziga xos xususiyatlari 619
Asrorov Azizbek Isomiddin o‘g‘li

TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN BIZNES LOYIHALARNI MOLIYAVIY QO‘LLAB-QUVVATLASHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Asrorov Azizbek Isomiddin o‘g‘li
Toshkent xalqaro kimyo universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kichik biznes subyektlarini moliyalashtirishning o‘ziga xos jihatlari o‘rganilgan, kichik biznes loyihalarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash manbalari tadqiq qilingan hamda tijorat banklari tomonidan kichik biznes subyektlarini kreditlash amaliyotini takomillashtirish yuzasidan taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: biznes loyiha, bank, bank krediti, moliyalashtirish, davlat mablag‘i, davlat dasturi, moliyaviy lizing, investitsiya.

Abstract: This article examines the specifics of financing small businesses, examines the sources of financial support for small business projects, and provides suggestions and recommendations for improving the practice of lending to small businesses by commercial banks.

Key words: business project, bank, bank loan, financing, state fund, state program, financial lease, investments.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности финансирования субъектов малого предпринимательства, исследуются источники финансовой поддержки проектов малого предпринимательства, а также даются предложения и рекомендации по совершенствованию практики кредитования субъектов малого предпринимательства коммерческими банками.

Ключевые слова: бизнес-проект, банк, банковский кредит, финансирование, государственный фонд, государственная программа, финансовая аренда, инвестиции.

KIRISH

So‘nggi yillarda xalqaro maydondagi vaziyat dunyo iqtisodiyotiga, shu jumladan, milliy iqtisodiyotimizga o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Turli ziddiyatlar sababli logistika sohasidagi muammolar, yetakchi hamkor mamlakatlar valyutasining qadrsizlanishi, global darajada inflyatsiyaning oshishi natijasida moliyaviy bozorlaridan resurslarni jalb qilish imkoniyatini cheklab qo‘ymoqda. Shu boisdan mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning intensiv yo‘llarini amaliyotga tatbiq etish, ichki moliyaviy barqarorlikni ta’minlash va ishlab chiqarishning uzluksiz zanjirini yo‘lga qo‘yish muhim masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqotlarga ko‘ra, bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotining barqarorligini ta’minlashda kichik va o‘rta biznes subyektlarining ta’siri beqiyos. Xususan, AQSH[1] yalpi ichki mahsulotida kichik va o‘rta biznesning ulushi taxminan 54%, Xitoyda[2] 60%, Rossiya Federatsiyasida[3] 21%ni tashkil qiladi.

Mamlakatimizda ham kichik biznesni rivojlantirish, ularning moliyaviy barqarorligini ta’minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish natijasida aholining ish bilan ta’minlanish darajasini oshirish va “oilaviy tadbirkor – mikrobiznes – kichik biznes – o‘rta biznes” zanjirini rivojlantirish yo‘lida ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, kichik biznes subyektlarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 14-sentyabrdagi “Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 306-sonli[4], 2023-yil 15-noyabrdagi “Aholini kichik va o‘rta biznesga keng jalb qilishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 366-sonli[5] hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-yanvardagi “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” kompleks dasturini

1 https://www.bankrate.com/loans/small-business/small-business-statistics/#ownership
2 Liu Xiangfeng // SME Development in China: A Policy Perspective on SME Industrial Clustering. Institute for International Economic Research (IIER), National Development and Reform Commission (NDRC). – Report 2020–5, pp. 37–68. [Electronic resource] // Mode of access: http://www.eria.org
3 https://iz.ru/1635167/mariia-stroiteleva/bolshe-ot-menshikh-vklad-msp-v-ekonomiku-rossii-vyros-do-21
4 https://lex.uz/docs/6609110
5 https://lex.uz/docs/6663044

amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 37-sonli[6] qarorlari qabul qilindi. Mazkur qarorlar ijrosini ta'minlash va kichik biznesni rivojlantirish maqsadida ularni moliyaviy va konsultativ qo'llab-quvvatlash vositalaridan foydalanish, tijorat banklari tomonidan soddalashtirilgan tartibda qaror qabul qilish, kredit shartnomalarini rasmiylashtirish va loyihalarni monitoring qilish jarayonlarining soddalashtirilgan tartibi ishlab chiqildi.

Demak, ichki bozorni zarur tovar va xizmatlar bilan to'ldirish, aholi bandligi va daromadlarining o'sishiga erishish uchun kichik biznes subyektlarini barqaror moliyaviy resurslar bilan ta'minlash muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli tahlil va yondashuv, mantiqiy va tarkibiy tahlil qilish, guruhlashtirish va umumlashtirish, ekspert baholash, o'zaro va qiyosiy taqqoslash usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kichik biznes loyihalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda, asosan, quyidagi manbalardan foydalaniladi:

1. Davlat tomonidan moliyalashtirish;
2. Xususiy kapital hisobidan moliyalashtirish;
3. Bank kreditlari orqali moliyalashtirish;
4. Venchur moliyalashtirish;
5. Lizing;
6. Forfeyting;
7. Aralash moliyalashtirish va boshqalar.

Kichik biznes loyihalarini davlat tomonidan moliyalashtirish shakli, asosan, respublika va mahalliy budjetlar mablag'lari evaziga amalga oshiriladi. Bu jarayonda asosiy e'tibor milliy iqtisodiyot tarmoqlarining strategik ahamiyatiga qaratiladi. Ustuvor ahamiyatga molik tarmoqlardagi innovatsion loyihalarni moliyatirish orqali xalqaro maydondagi raqobatbardoshlik ta'minlanishi ko'zda tutiladi. Budjet mablag'larining innovatsion loyihalarga ajratilishi quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- davlat maqsadli dasturlarini amalga oshirish doirasida;
- istiqbolli innovatsion loyihalarni tanlov orqali tanlab olish asosida.

Bizga ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 10-noyabridagi "Kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidasi"gi PF-193-son Farmoniga ko'ra Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi "Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi" AJ shaklida qayta tashkil etildi. Kompaniyaning ustav fondi 300 mlrd. so'm miqdorida shakllantirildi. Belgilangan vazifalarni bajarish uchun kompaniyaga

10 yil muddatga 1,2 trln. so'm miqdorida foizsiz budjet ssudasi va xalqaro moliya institutlaridan 100 mln. AQSH dollari miqdorida mablag' jalb qilish maqsad qilingan.

Kompaniya mablag'laridan foydalanish bo'yicha tijorat banklari bilan tuziladigan vositachilik shartnomalariga muvofiq belgilangan limit hamda umumiy miqdor va shartlarga ko'ra kreditlar bo'yicha kafil bo'la oladi. 2024–2026-yillarda kichik biznes subyektlariga MB asosiy stavkasidan 4 foizlik punkt yuqori va asosiy stavkaning 1,75 baravaridan oshmagan holda milliy valyutada 5 mlrd. so'mgacha ajratiladigan kreditlar bo'yicha asosiy stavkaning 40 foizigacha bo'lgan miqdorda 3 yilgacha bo'lgan muddatga kompensatsiya taqdim qilish imkoni berildi[7].

Korxonaning o'z mablag'lari (xususiy kapital) hisobiga innovatsion faoliyatni moliyalashtirish birmuncha murakkab masala hisoblanadi. Odatda kichik biznes tarkibiga kiritiluvchi xo'jalik yurituvchi subyektlarning innovatsion faoliyat bilan shug'ullanish uchun yetarli darajada mablag'lari bo'lmaydi. Aksariyat hollarda innovatsion faoliyatni olib borish yirik korxonalar, ya'ni aksiyadorlik jamiyati shaklidagi korxonalarda uchraydi. Aksiyadorlik jamiyati shaklidagi korxonada yirik hajmdagi moliyaviy mablag'larni jamlay olish va uni aynan innovatsion faoliyatga yo'naltirish imkoniyati oshadi. Shu bilan birga, bu shakldagi korxonalarda istiqbolli innovatsion loyihalarni moliyalashtirish uchun qo'shimcha aksiyalar emissiyasini amalga oshirish imkoniyatlari mavjud. Bu yo'l bilan kredit resurslaridan foydalanish jarayonida yuzaga keluvchi iqtisodiy xarajatlar birmuncha tejab qolinadi. Qimmatli qog'ozlarning qo'shimcha emissiyasi miqdorini aniqlash uchun quyidagi ko'rsatkichlar e'tiborga olinadi:

innovatsion loyihani amalga oshirish uchun moliyaviy resurslar hajmi;

kapital va dividend miqdorining kutilayotgan o'sish hajmi;

aksiyalarning joylashtirilishi natijasida emitent tomonidan olinishi kutilayotgan pul tushumlari hajmi.

Innovatsion faoliyatni moliyalashtirish bo'yicha jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari tomonidan

6 https://lex.uz/docs/6767101
7 https://www.norma.uz/uz/qonunchilikda_yangi/kichik_va_urta_biznesni_qanday_qullab-quvvatlashadi

innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda asosiy e'tibor loyihaning oʻz-oʻzini qoplash muddatlariga qaratiladi. Aksariyat hollarda tijorat banklari innovatsion loyihaning oʻzini oʻzi qoplay olish muddatlari, uning toʻliq amalga oshirilishi muddatlaridan ozroq muddatga moʻljallangan loyihalarni moliyalashtirishdan manfaatdor boʻladilar. Bank kreditlari uchun foiz stavkalari kredit muddati, hajmi, loyihaning tavakkalchilik darajasi, qarz oluvchining moliyaviy holati va boshqa jihatlarni e'tiborga olgan holda belgilanadi. Xorijiy davlatlarda investitsion banklar tomonidan foiz stavkasini belgilashda mavjud bazis stavkalaridan foydalaniladi (LIBOR, LIBID va FIBOR).

Innovatsion loyihalarni venchur asosida moliyalashtirishning dastlabki bosqichlardanoq yuqori tavakkalchilik xatari mavjud boʻlib, investitsiyalashtirilgan jarayonlarning yakuniy natijalari amalga oshirilgandan keyin ijobiy samaraga erishilmagan taqdirda moliyalashtirilgan mablagʻlardan ajralib qolish holati kuzatilishi mumkin. Venchur kapitalining investorlari barcha mas'uliyat va moliyaviy xatarlarni tadbirkor bilan teng sheriklikda oʻz zimmalariga oladilar. Venchurli investitsiyalar, odatda, 5-7 yil davomida faoliyat koʻrsatadi. Innovatsion loyihani amalga oshirishni moliyaviy mablagʻlar bilan ta'minlashning quyidagi bosqichlari farqlanadi:

1) fondni (jamgʻarmani) yaratish;
2) kelishuvlarni amalga oshirish (shartnomalarni imzolash);
3) investitsiyalash;
4) investitsiyalashdan keyingi boshqaruv;
5) biznesdan chiqish jarayonini boshqarish2.

Moliyaviy lizing mulkni, bevosita moliyaviy ijara obyektini kelishilgan shartnomaga binoan oʻn ikki oydan ortiq muddatga egalik qilish va foydalanish huquqini berishda yuzaga keladigan ijaraviy munosabatlardir. Moliyaviy lizing quyidagi shartlarga javob berishi kerak:

moliyaviy lizing shartnomasining muddati tugagach moliyaviy ijara obyekti ijaraga oluvchining mulki boʻlib oʻtishi;

moliyaviy lizing shartnomasining muddati moliyaviy lizing obyekti xizmat muddatining 80 foizidan ortiq boʻlishi yoki moliyaviy lizing obyektining moliyaviy lizing shartnomasi tugaganidan keyingi qoldiq qiymati uning boshlangʻich qiymatining 20 foizidan kamrogʻini tashkil qilishi;

moliyaviy lizing shartnomasining muddati tugagach, ijaraga oluvchi moliyaviy lizing obyektini ushbu huquq sotilish kunidagi bozor qiymatidan ancha past narxda sotib olish huquqiga ega ekanligi va bunda lizing muddatining boshida ushbu huquqning sotilishiga asoslangan ishonchning mavjud boʻlishi;

moliyaviy ijara shartnomasi amal qiladigan davr uchun ijara toʻlovlarining diskontlangan joriy qiymati moliyaviy ijara obyektini ijaraga berish paytidagi joriy qiymatining 90 foizidan ortiq boʻlishi.

Moliyaviy lizing bir tomondan yuqori qiymatli asbob-uskunalarni koʻp sonli foydalanuvchilarga taqdim etish imkoniyatini, ikkinchi tomondan lizing oluvchilarning muayyan davrda yirik hajmdagi xarajatlarini kamaytirish imkonini beradi.

Forfeyting tijorat kreditining bank kreditiga aylanishi bilan bogʻliq operatsiya hisoblanadi. Bu operatsiyaning mohiyati quyidagilarda ifodalanadi: forfeyting operatsiyalarida ishlatiladigan moliyaviy vositalar banklardagi an'anaviy savdo veksellari hisob-kitoblari kabi qoʻllaniladi. Farqi shundaki, veksel egasi yagona import qiluvchi sifatida forfeytingda tavakkalchilik bilan bogʻliq boʻladi. Oddiy hisob-kitobda esa veksel qonunchiligiga binoan koʻpgina hollarda qarzdorlik javobgarligi eksport qiluvchining xaridorni kreditlashni uzaytirishiga imkon beradi. Bankning forfeyting operatsiyalari boʻyicha tavakkalchilikni oʻz zimmasiga olishi investorlarning oʻz mablagʻlarini uzoq muddatga qoʻshimcha joylashtirishga qiziqishlarini oshiradi. Forfeyting operatsiyalarida ishtirok etuvchi banklar uchun yevrovalyuta bozori moliyaviy vositalar bozori boʻlib hisoblanadi. Forfeyting boʻyicha kreditlash muddatlari, odatda, 1 yildan 7 yilgacha boʻlgan davrni tashkil etadi.

Umuman olganda, hozirgi davrda innovatsion iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini belgilaydigan hal qiluvchi omil – bu ilmiy tadqiqot va prinsip jihatidan yangi mahsulot turlarini yaratish uchun ishlanmalar natijalaridan foydalanish bilan bogʻliq boʻlgan mamlakatning innovatsion muhitini shakllantirish va rivojlantirish, mahsulotlarni ishlab chiqarishning yangi texnologiyalarini yaratish, ishlatish hamda keyinchalik bozorda joriy etish va realizatsiya qilishdir.

Kichik biznes loyihalarining aksariyat qismi investitsion va innovatsion xarakterda boʻlganligi sababli tijorat banklari tomonidan mazkur loyihalarni kreditlash amaliyotining alohida xususiyatlarini koʻrib chiqishga harakat qilamiz.

Tijorat banklari va ularning filiallari tomonidan mulkchilik shaklidan qat'i nazar xoʻjalik yurituvchi subyektlar va jismoniy shaxslarga investitsion kreditlar qaytarishlik, toʻlovlilik, ta'minlanganlik, muddatlilik va berilgan kreditlarni maqsadga muvofiq ishlatishlik tamoyillariga rioya qilingan holda shartnoma asosida beriladi. Ushbu ajratilayotgan kreditlar mijozning birlamchi hisob raqami ochilgan bank filialidan, ayrim hollarda ikkilamchi hisob raqami ochilgan bank filialidan berilishi mumkin.

Investitsion kreditlar – xoʻjalik yurituvchi subyektlarga yangi turdagi maxsulot va yangi texnologik jarayonlarini oʻzlashtirish, ishlab chiqarishni qayta tiklash va yangilash bilan bogʻliq tez qoplanuvchi va yuqori samara beruvchi tadbirlar uchun beriladi. Kreditdan foydalanishning aniq muddati kreditlanayotgan obyektlar boʻyicha mablagʻlarning aylanishi va harajatlar oqlanishi asosida belgilanadi.

Investitsion kreditlar ishlab chiqarish va ijtimoiy maqsadlarga mo'ljallangan obyektlarni qurish, qayta tiklash va texnik jihatdan kayta jixozlashga doir harajatlar bilan bog'liq investitsiya maqsadlari uchun 3 yil va undan ortiq muddatga beriladi.

Kapital qurilishi obyektlarini qayta ta'mirlash va texnologik jarayonlarni ishga tushirishni kreditlash quyidagi shartlar bajarilgandan keyingina amalga oshiriladi. Jumladan:

- loyiha-smeta hujjatlarini amaldagi andozalar(normativ) asosida va ushbu tartib shartlaridan kelib chiqqan holda kelishib tasdiqlash;
- davlat arxitektura nazorati yoki mahalliy hokimiyat organlarining barcha turdagi qurilish ishlarini amalga oshirish uchun yozma ruxsatnomasi;
- olinadigan yangi texnologiya va xomashyolarning shartnoma bilan ta'minlanganligi;
- bajariladigan ish va xizmatlar pudrati inflyatsiya holatlarini hisobga olgan hisob-kitobi va shartnoma bilan ta'minlanganligi;
- kredit oluvchi tomonidan taqdim qilingan iqtisodiy hisob-kitoblarning o'z-o'zini qoplashi to'g'risidagi ma'lumotlar bank tomonidan ekspertizadan o'tkazilganligi to'g'risidagi xulosalar;
- majmualar xo'jalik subyektlarining o'z manbalari hisobidan yoki loyiha qiymatining 25% tayyorgarligi mavjud bo'lgan taqdirdagina kreditlanadi;
- qurilish majmualari agar xo'jalik yurituvchi tomonidan oldin olingan kreditlaridan muddati o'tgani mavjud bo'lsa, u holda kreditlanmaydi;
- bank tomonidan berilgan kreditni o'z vaqtida to'liq qaytarilishini ta'minlash maqsadida kafolatnoma, garov yoki boshqa majburiyatlar olinadi.

Mijoz bankka uzoq muddatli (investitsion) kredit olish uchun murojaat qilganda bank bo'limining vakolatli xodimi (kredit inspektori) unga kreditni berish tartibi va shartlarini tushuntiradi. Kredit olish uchun zarur bo'lgan hujjatlar ro'yxatini tuzadi, mijoz bilan kredit berish shartlarini kelishib oladi.

Kreditlarni rasmiylashtirish quyidagi bosqichlarga bo'linadi:

kredit oluvchining xuquqiy statusi (darajasi)ni aniqlash uchun uning arizasini ko'rib chiqish;

kredit oluvchining moliyaviy holati va to'lovga layoqatini aniqlash;

kreditlanadigan majmualarning ekspertizasi;

kreditni rasmiylashtirib shartnoma tuzish.

Kredit oluvchining arizasini bank 10 kun muddat ichida ko'rib chiqib, kredit arizasi bo'yicha yozma xulosasini beradi.

Kredit oluvchining moliyaviy holati va to'lovga layoqatliligini aniqlash ishlari 15 bank ish kuni amalga oshirilishi shart. Istisno tariqasida yirik investitsion loyihalar bo'yicha hujjatlar 20 bank ish kuni davomida ko'rib chiqilishi mumkin.

Kreditni rasmiylashtirish mijoz tomonidan taqdim qilingan arizani ko'rib chiqish bilan boshlanadi. Kredit arizasida quyidagilar ko'rsatiladi:

so'ralayotgan kredit summasi va loyiha maqsadi;

muddati;

aktivlar summasining nisbati;

kreditlanayotgan majmuaning o'z-o'zini qoplash muddati;

asosiy qarz va foiz to'lovlarini qaytarish muddati;

kredit ta'minoti vositalari to'g'risidagi ma'lumotlar;

jalb qilingan (qarz) vositalari;

boshqa banklardagi hisob-varaqlari to'g'risidagi ma'lumot;

boshqa korxona, tashkilotlarda o'z mablag'i bilan qatnashishi.

Agar kreditlanayotgan majmua (obyekt) qurilish, ta'mirlash, texnologik qayta qurish ishlari bilan bog'liq bo'lsa, u holda mijoz tomonidan moliyaviy holati va kreditni qaytarish layoqatliligini hamda loyihani kompleks ekspertizadan o'tkazish uchun quyidagilar taqdim qilinadi:

loyihaning texnik-iqtisodiy hamda loyiha qiymati bo'yicha tegishli hujjatlarini o'rnatilgan tartib-qoidalarga muvofiq asoslash;

qurilish loyihasining moliyaviy nuqtayi nazardan qiymatini baholash, loyihaning moliyaviy baholash hisob-kitobi;

qurilishni chorak (yillar) bo'yicha bajarilishini kerak bo'lgan ishlarini o'rnatilgan tartib asosida tasdiqlash;

davlat arxitektura qo'mitasi tomonidan berilgan litsenziyaga ega bo'lgan mustaqil ekspertiza tashkilotining loyiha smeta hujjatlari bo'yicha ekspert xulosasi;

davlat ekologiya nazorati organlarining qurilish bo'yicha ekspert xulosasi;

loyiha summasi 50,0 mln so'mdan yuqori bo'lgan loyihalar bo'yicha pudrat tashkilotining tender tanlovidan o'tganligi to'g'risidagi hujjatlar to'plami;

to'lovga layoqatliligini aniqlash uchun mijozning oxirgi uch yildagi moliyaviy hisoboti;

IQTISODIYOT ЭКОНОМИКА ECONOMY

kreditni ta'minlanganligini tasdiqlovchi hujjatlar;

mahalliy hokimiyat organlari tomonidan yangi quriladigan uy va yerdan foydalanishga ruxsat berilganligini tasdiqlovchi hujjatlar.

Kreditdan foydalanganlik uchun mijoz bankka shartnoma asosida kreditning narxi, ya'ni foiz to'lovlarini to'laydi. Taraflarning kelishuviga muvofiq kreditning narxi pul bozoridagi holat va inflyatsiya ta'siri asosida kamayishi yoki ko'payishi mumkin.

Uzoq muddatli kreditlar bo'yicha foiz stavkasi ularning muddati, kredit oluvchining kreditning o'z vaqtida qaytarish kafolatlari, kredit resurslariga bo'lgan talab va takliflar, bank narx siyosati hamda kredit xatarini hisobga olgan holda o'rnatiladi.

Foiz to'lovlari shartnomada ko'rsatilgan tartib va muddatda mijozning talab qilib olingungacha depozit hisob raqamidan memorial orderlar asosida shartnomaning ilovasi, ya'ni tarkibiy qismi bo'lgan asosiy qarz va foiz to'lovlarini qaytarish jadvaliga muvofiq undiriladi.

Kredit shartnomasi imzolangandan keyin mijozga ssuda hisob varaqasi ochiladi hamda barcha amaliyotlar kredit shartnomasi shartlaridan kelib chiqqan holda ssuda hisob varaqasi orqali amalga oshiriladi.

Ssuda hisob raqamidan bo'ladigan amaliyotlar kredit shartnomasi asosida obyekt loyiha qiymatidan kelib chiqqan holda loyiha tarkibiy qismlarining harajatlari yillik o'rnatilgan me'yordan oshmagan va belgilangan manzilli (adresli) ro'yxatlar asosida narxlar indeksiga muvofiq amalga oshiriladi.

Ssuda hisob raqamidan to'lov hujjatlari asosida amalga oshirilgan ishlar, sotib olingan asbob va uskunalar hamda boshqa harajatlar loyiha doirasida amalga oshiriladi.

Markazlashtirilgan kreditlar hisobidan moliyalashtirilayotgan mablag'lar hisobidan berilayotgan bo'naklar pudratchilar tomonidan maqsadli ishlatilmagan taqdirda bank buyurtmachiga ushbu holat yuzasidan xabar beradi va davlat soliq organlari xuquqni ximoya qiluvchi organlarga belgilangan tartibda xabar beradi.

Ssuda hisob varaqasida to'lov foizlarini qaytarish jadvali mijoz hisob raqamiga pul oqimlarining kelib tushishiga qarab o'rnatiladi. Taraflarning kelishuviga muvofiq asosiy qarz va to'lov foizlarini qaytarish jadvaliga o'zgartirishlar kiritilishi mumkin.

Asosiy qarz va to'lov foizlarini o'z muddatidan oldin qaytarilishi mumkin. Bunday holda mijoz kreditdan haqiqiy foydalangan kunlari uchun foiz to'lovlarini to'laydi.

Bank mijozning kredit resurslaridan samarali va maqsadli foydalanishi bo'yicha quyidagi shakl va yo'nalishlar bo'yicha nazorat ishlarini olib boradi:

a) ssuda hisob varaqasidan to'lov topshiriqnomalari asosida o'tkazib berilgan mablag'larni obyekt loyiha qiymati va maqsadli ishlatishi bo'yicha mosligini nazorat qilish;

b) qurilish obyektiga chiqib, boshlang'ich buxgalteriya hisobi huj-jatlari asosida olingan kreditni maqsadli ishlatilishini nazorat qilish;

v) ishlarni bajarilganligi to'g'risida nazorat o'lchov ishlari va sotib olingan jihozlarni o'rnatilgan tartib qoidalar hamda kredit shartnomasi shartlari asosida inventarizatsiyadan o'tkazish.

Bank tomonidan moliyalashtirilayotgan obyektlar bo'yicha joyiga borib bajarilgan ishlar o'lchamini tekshiruvdan o'tkaziladi.

Bajarilgan qurilish-montaj ishlarini hajmi va qiymati ularning natura shaklida, buyurtmachi va pudratchi tashkilotlarining ma'lumoti hisob-kitob hamda loyiha-smetasi ko'rsatkichlari bilan mosligi tekshi-riladi.

Bajarilgan ishlar bo'yicha nazorat o'lchamini amalga oshirishdan oldin tijorat banki xodimlari qurilayotgan obyektlar bo'yicha hisob-kitoblarda noto'g'ri ma'lumotlar va qo'shib yozishlar bo'lgan yoki bo'lmaganligini quyidagilar asosida aniqlaydi:

- narxlar va tariflarni aniqlash, me'yorlangan harajatlar, mavjudligi yoki yo'qligi, xarajatlar me'yorining to'g'ri ishlatilganligi va belgilanganligi;
- arifmetik xatolar;
- qurilish-montaj ishlari qiymatiga bu bajariladigan ishlarga aloqador bo'lmagan harajatlarni qo'shib hisoblash (uskunalarni sotib olish, xizmat safarlari ish joyi bir joydan ikkinchi joyga ko'chib yurishi uchun qo'shimcha xaq to'lash va h.k ko'rinishida), loyiha qiymatiga kiritilmagan obyektlar bo'yicha bajarilgan ish va harajatlar;
- uskunalar bo'yicha defektlar.

Bank filiallari xodimlari tekshirish o'tkazilayotganda ushbu holatlarni to'liq o'rganib chiqishlari kerak. Yopiq holda bajarilgan ishlar (to'ldirilgan poydevor, pollar konstruksiyasi, avtomobil yo'llari, truboprovodlar o'tkazilgan xandaqlar va boshqalar) hajmi loyiha chizilmalari asosida aniqlanadi. Zarurat bo'lgan paytda bank bosh buyurtmachidan yopiq holda bajarilgan ishlar hajmini aniqlash uchun uni ochdirib ko'rish xuquqiga egadir.

Yagona baholash tarkibiga kiruvchi ishlar, ya'ni konstruksiyalarning ayrim qismlari ish turlari bo'yicha alohida to'lovlar hamda obyektga keltirib, ishlatilmagan xomashyo va konstruksiyalarni obyektdan alohida ajratib ko'rsatish bajarilgan ishlar qiymatini qo'shib yozish hisoblanadi.

Nazorat o'lchami tekshirishlaridan keyin dalolatnoma tuzilib, xaqiqiy bajarilgan ishlar qiymati qayta hisoblab chiqiladi va baholanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ko'plab mamlakatlarda kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda subsidiyalar, grantlar va imtiyozli kreditlar ajratish bo'yicha davlat dasturlari muhim rol o'ynaydi, ammo ular ko'p hollarda yetarli darajada mavjud emas yoki byurokratik jihatdan olish qiyin ekanligi ma'lum bo'ldi.

Kichik biznes egalari o'rtasida moliyaviy savodxonlikning yetarli emasligi natijasida moliyaviy boshqaruvda xatolarga yo'l qo'yishadi, investitsiyalarni jalb qilishda qiyinchiliklarga to'qnash kelishlari ma'lum bo'ldi.

Tijorat banklari tomonidan taklif etilayotgan kreditlar bo'yicha foiz stavkalarining yuqoriligi kichik biznes subyektlari uchun qarz yukini oshib ketishiga sabab bo'lmoqda.

Kichik biznes subyektlari uchun garov obyekti va hujjatlari bo'yicha minimal talablar asosida bank mahsulotlarini yaratish, shuningdek, banklar uchun risklarni kamaytirish bo'yicha davlat kafolati dasturlarini ishlab chiqish lozim.

Hukumat tomonidan kichik biznes egalari uchun moliyaviy sovodxonlik va moliyaviy boshqaruv ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan ta'lim dasturlari va konsalting xizmatlarini yanada kengaytirish maqsadga muvofiq.

Kichik biznes sohasiga sarmoya kiritadigan xususiy investorlar uchun soliq va boshqa imtiyozlarni kengaytirish, davlat subsidiyalari, kraudfanding yoki P2P kreditlash kabi muqobil moliyalashtirish modellaridan foydalanish orqali mikrokreditlar bo'yicha foiz stavkalarini pasaytirish zarur.

Banklar tomonidan nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlarni, balki kichik biznes sub'ketlarining biznes tarixi, bozordagi obro'si, raqamli makondagi faolligi va boshqa omillarni hisobga olgan holda ularning kreditga layoqatliligini baholash uchun yanada moslashuvchan va zamonaviy skoring modellarini joriy etish maqsadga muvofiq.

Banklar to'lov shartlari va imtiyozli davrlarni o'z ichiga olgan startaplar va innovatsion korxonalar uchun ixtisoslashtirilgan kredit mahsulotlarini ishlab chiqishi va taklif qilishi, shuningdek, loyihalar salohiyatini baholashda va rivojlanishning dastlabki bosqichlarida startaplarga kreditlar berish uchun akseleratorlar va inkubatorlar tajribasidan foydalanish kerak.

Bankning doimiy mijozlari uchun maxsus kreditlash shartlarini joriy etish orqali foiz stavkalarini pasaytirish va kreditlash limitlarini oshirish, kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha inqirozga qarshi dasturlarni ishlab chiqish, shuningdek, kreditlarni qayta tuzish va vaqtinchalik moliyaviy qiyinchiliklar yuzaga kelgan vaqtda imtiyozli davr yoki kredit ta'tilini taqdim etish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullaeva SH.Z. va boshq. Tijorat banklari kapitali va uni boshqarish. O'quv qo'llanma.–T.: IQTISOD-MOLIYA. 2017.–182 b.
2. Abdullaeva SH. Bank ishi. Darslik.-T.: Toshkent. 2003.-312 b.
3. Abdullaeva SH.Z. Bank risklari va kreditlash. -T.: Moliya. 2002.- 304 b.
4. Abdullaev YO., Qoraliev T., Toshmurodov SH., Abdullaeva S. Bank ishi. O'quv qo'llanma.-T.: IQTISOD-MOLIYA. 2009.–548 b.
5. Alaverdov A.A. Strategicheskiy menedjment v kommercheskom banke.-M.: Market DS. 2007.-576 s.
6. Liu Xiangfeng // SME Development in China: A Policy Perspective on SME Industrial Clustering. Institute for International Economic Research (IIER), National Development and Reform Commission (NDRC). – Report 2020–5, pp. 37–68.

Internet manbalari

1. https://www.bankrate.com – маълумотлари асосида тайёрланди.
2. https://iz.ru – маълумотлари асосида тайёрланди.
3. https://www.norma.uz – маълумотлари асосида тайёрланди.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda ""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.